

Labā vieta, kur zaudēt naudu

Didzis Meļķis, 2017. gada 28. februāris 00:00

Izglītoti patērētāji un radoši uzņēmēji balsta Latvijas finanšu tehnoloģiju konkurētspēju; par labu nāktu ieinteresētāks regulators

Traumatiskā vēsture Latvijā ir radījusi pateicīgus apstākļus finanšu tehnoloģiju attīstībai, vērtē ZAB Cobalt Latvijas biroja vadošais partneris Lauris Liepa. Šī saruna notiek, ieskicējot problemātiku Baltijas finanšu un regulējumu samitam FINREG 2017, ko 3. martā DB rīko partnerībā ar ZAB Cobalt.

Pēdējā laika inovāciju ziņās mūsu reģions ir pozitīvi iezīmējies ar TransferWise plānu savu pārskaitījumu pakalpojumu piedāvāt arī caur Facebook Messenger. Vārdi tur, protams, figurēja igauniski, tomēr uzmanība tika visai Baltijai.

TransferWise gadījumā tie ir pārskaitījumi, bet tas pats attiecas arī uz aizdevumiem un naudas izvietošanu, tāpēc šis piemērs rāda finanšu tehnoloģiju jeb fintech jomas būtību – kā to pašu veco pakalpojumu, kas mums aizvien ir nepieciešams, padarīt pieejamāku, vienkāršāku un atbilstīgāku komunikāciju jaunajām tehnoloģijām. Man kā juristam ir skaidrs, ka tirgus regulējumi šiem jauninājumiem iet nopakaļ, un jautājums ir, cik drīz un cik piemēroti regulatori šos jauninājumus pieņems. Latvijā finanšu un tehnoloģiju jomas sinhronizācijā ir jautājumi par patērētāju un klientu aizsardzību un tirgu jeb konkurenci.

Tomēr jautājums ir par samēru. Kāds jūsu britu kolēģis viņu «fuktuka» pieeju raksturoja kā «smilšukasti» (DB 16.05.2016.). Viņi ēvērgēlīgākos fintech risinājumus uzskata nevis par regulējamu draudu, bet par pētāmām idejām, kurām regulējums tiek pielāgots tā, lai pakalpojumu darītu drošāku, neiegrožojot. Motīvs ir – «nāciet un dariet visas tās trakās ietas; mēs palīdzēsim tās normalizēt».

«Smilšukastes» apzīmējums ir labā nozīmē lipīgs. Briti «aizpeld» tālāk no kontinenta, tomēr tirgus regulāciju jomā ir lietas, ko mēs labprāt no viņiem pārņemtu. Tai skaitā konceptu, ka regulators nav tikai uzraugs, bet reizē arī tirgus veicinātājs. Īpaši, ja tas ir globāli atvērts tirgus, tajā ir jābūt gan stipriem, gan ieinteresētiem līdzdalībniekiem, regulatorus ieskaitot. Smilšukastes princips ir mūsdienu, un Latvijā tam būtu jāpievērš vērība ne vien FKTK, bet arī patērētāju tiesību aizstāvjiem. Vajadzētu skatīties uz tehnoloģiju attīstību kā patērētājiem aizvien ērtāku veidu pakalpojumu saņemšanai. Latvijā gan tehnoloģijas, gan finanses ir ar ļoti augstu konkurētspēju un attīstību globālā mērogā. To veicina telekomunikācijas, kas arī mums ir ļoti attīstītas un ar aktīviem spēlētājiem. Mēs skatāmies uz fintech nevis kā vienkārši uz atsevišķu virzienu, bet kā uz jomu, kas spēj Latvijai un Baltijai nodrošināt ļoti augstu konkurētspēju, reizē patērētājiem dodot labākus un ērtākus pakalpojumus.

Kāpēc PTAC uztver fintech pieteikumus tirgū kā apkarojamus draudus? Kas tas ir – nacionālā īpatnība vai pārpratums par savu institucionālo identitāti?

No vienas puses PTAC mērķis ir pareizs – disciplinēt raupjos spēlētājus, kas izmanto patērētāju salīdzinoši zemāko kompetences un aizsardzības līmeni attiecībā pret kreditoriem. No otras puses katram aizsardzības mehānismam neizbēgami līdzī nāk ierobežojums, es piekrītu, ka aizsardzības solī šeit bieži ir pārmērīgi, jo tie traucē tehnoloģiski progresīvu platformu attīstību. Tiesa, šis progress nāk kopā ar lielu risku, un pārspilējums no regulatora puses šai gadījumā ir jebkuru risku uztvert kā apkarojamu apdraudējumu tikai tāpēc, ka tas var slikti beigties. Tiesām, jaunie tehnoloģiju projekti var slikti beigties un vieglākais solis ir pateikt – nedrīkst! Tomēr tas ir pārlieku vienkāršoti. Uz šiem projektiem ir jāskatās kā uz tādiem, kurā attīstītāji ir iesaistījušies ar savu reputāciju un saviem naudas līdzekļiem, un viņu loģika ir nopelnīt, nevis zaudēt. Latvijas patērētāji ir ļoti izglītota un zinīga grupa, jo šeit ir ļoti attīstīti modernie finanšu pakalpojumi un komunikācijas, un līdz ar to arī to saņēmēji.

Mēs esam evolucionāri pārlēkuši banku čeku ērai, kas, piemēram, ASV ir mulsinoša parādība.

ASV un dažās Rietumeiropas valstīs aizvien aprītē ir arhaiski instrumenti ar saknēm senajā Divupē. To čeku un vekseļu atšķirība ir tajā, ka tie nav uz māla plāksnītēm, bet princips ir tas pats. Mēs turpretī uzreiz esam ielēkuši digitālajā ērā, un vairums Latvijas patērētāju vai nu labprātīgi, vai apstākļu spiesti, bet izmanto moderno tehnoloģiju pakalpojumus. Tāpēc patērētāju aizsargu uzdevums ir atrast to trauslo robežu, uz kuras patērētājam ir aizsardzība pret ļaunprātībām un nepilnībām, tai pat laikā rodot aizvien ērtākus un efektīvākus pakalpojumus. Reizē tas regulatoram nozīmē neaplaust inovācijas un potenciālas uzņēmējdarbības asniņus.

Ja patērētājs ir izglītots, business – ambiciozs, bet regulators – represīvs, tas kontrastu tikai vairo, un tas nav par labu mūsu tirgus un biznesa vides tēlam. Reizē tā ir arī zaudēta iespēja, jo pēc jūsu raksturojuma mūsu patērētājs un tehnoloģiju uzņēmējs ir mūsu fintech konkurētspējas šķautne.

Mums nūdien ir priekšrocība, ka Latvijā izglītotāks un pārmaiņām gatavāks patērētājs, un bieži vien ar šejienes patērētāju var drošāk veikt dažādas pārmaiņas. Tas ir redzams arī alternatīvā finansējuma statistikā – ka mums ir labums no ļaunuma. Manā vērtējumā Latvijas patērētājs sava salīdzinošā trūcīguma dēļ ir spiests aktīvāk izmantot progresīvākos pakalpojumus, un, tos izmantojot, viņš tos iepazīst, kļūst izglītotāks un spējīgāks paraudzīties uz finanšu pakalpojumiem jau no tehnoloģiju perspektīvas. Es ceru, ka tas mūsu patērētājus mudina arī analizēt savu uzvedību – kā savas darbības padarīt efektīvākas un lētākas.

Tai pašā laikā mūsu patērētājs ir ļoti atbildīgs un apzinīgs. Latvijā pašlaik ir viens no zemākajiem sliktu kredītu rādītājiem. Aizdevumos 85% ir termiņā izpildītas saistības.

Interesanti, ka sevišķi augsta maksātāju disciplīna ir tieši t.s. ātrajos kredītos.

Tieši tā, lai gan tie tiek uzskatīti par lielāka riska kategoriju. Protams, var jautāt, kāpēc tieši Latvijā uzplauka šis biznesa modelis? Pirmām kārtām, tas nenotika tikai Latvijā, bet daudzās valstīs, ko no Latvijas strādājošie uzņēmēji ir pratuši labi izmantot. Ātrie kredīti ir kļuvuši ļoti aktuāli arī valstīs, kuras mēs saucam par stabilām un attīstītām ekonomikām. Otrām kārtām pēc krīzes bankas bija ārkārtīgi piesardzīgas, un lielai sabiedrības daļai to pakalpojumu praktiski nebija pieejami. Reakcija uz to bija tehnoloģisko aizdevēju rašanās.

Latvijas sabiedrības spēja pielāgoties, atjaunoties un reaģēt uz pārmaiņām faktiski ir vēsturiska, kaut diemžēl traģēdiju virknes noteikta. Mūsu makroekonomikas vēsture pēdējā gadsimtā ir viena vienīga posta aina. Kopš 20. gadsimta sākuma mums ir bijušas vairāk nekā desmit naudas reformas un divas vai trīs nacionalizācijas un denacionalizācijas sērijas. Viena bija agrārā reforma, ko latvieši gan vērtē pozitīvi, tomēr tā bija īpašuma pārdale. Jā, mēs bijām saņēmēji un ieguvēji, tomēr gadsimtu laikā pastāvējuši īpašumi tika paņemti un pārdalīti. Tas pats notika 1940. gadā, 1944. gadā, un 1949. gadā – jau papildināts ar sankcijām. To pašu mēs pieredzējām 1990. gadu sākumā, tikai reversā. Kopā ar daudzajām naudas reformām un visu uzkrājumu zudumu, un cilvēkresursu un citu resursu izpostīšanu divos pasaules karos, šī makroekonomiskā telpa ir pastāvīgi noplicināta. Makrolīmenī tā ir traģēdija.

Tai pašā laikā jaunā paaudze, kurai Latvijas neatkarības atjaunošanas brīdī faktiski nekas nepiederēja, bija spiesta kustēties reizes divas ātrāk par vienaudžiem Rietumos, kas balstījās solīdās pensiju uzkrājumu ekonomikās. Mūsu pensiju uzkrājumi tā nopietni ir sākuši veidoties pēdējos desmit vai nedaudz vairāk gados, un viens no lielākajiem investoriem attīstītās ekonomikās – pensiju fondi – mums vēl tikai lēnām piepildās. Mēs salīdzinoši ārkārtīgi lielā ātrumā cenšamies izveidot stabilas ekonomiskās institūcijas un saprast ekonomiskos pamatprocesus, kas galvenokārt notiek caur puniem – banku, valūtu, ekonomiskajām krīzēm un sankciju kariem. Šai izmumsa dzītajā procesā Latvijā vienlaikus ir attīstījusies ārkārtīgi inovatīva pieeja problēmu risinājumiem ar atvērtu sabiedrību un radošu uzņēmīgumu. Jo mazāk ir ko zaudēt, jo gatavāki esam riskēt. Tā ir traģēdija, kas ir notikusi ar mūsu tautsaimniecību, un šogad tai ir arī ļauna un ļoti skumja jubileja – Oktobra revolūcijas simtgade. Tomēr, izejot no šīs ekonomisko katastrofu un nedrošības simtgades, mēs esam vieni no imūnākajiem pret jebkuriem jaunajiem satricinājumiem. Šo fenomenu vēsturnieks Margērs Vestermanis intervijā Rīgas laikam nodēvēja par tarakāna fenomenu. Latvijā mīļi ļoti dzīvotspējīgs radījums, kas cīnās starp dzīvību un nāvi un no pārmaiņām iznāk laukā stiprāks.

Atgriežoties pie fintech, es tomēr gribu paslavēt PTAC un FKTK par pēdējo gadu darbu, jo pienākumu atbrīvot sistēmu no ļaunprātīgajiem un nespējīgajiem spēlētājiem viņi pilda labi. Ja cilvēkiem pieder banka, kuru tie nespēj pienācīgi kapitalizēt vai izmanto banku sistēmā neparedzētiem mērķiem, tad regulatora uzdevums ir operatīvi un izšķirīgi iesaistīties un neitralizēt šādu spēlētāju ar pēc iespējas mazāku ietekmi uz tirgu. Atkal jau mums ir bijuši daudzi un nelāgi piemēri, bet no tiem ir atvedinātas mācības jau līdz

tādai pakāpei, ka laikam gan Latvijā vairs nevienam nav šaubu, ka regulatoram ir jābūt, un diez vai šeit kāds vēl tic kapitāla tirgus pašregulējošajam spēkam.

Lai cik mēs būtu par to kritiski, tomēr paralēli tam ir attīstījusies arī regulatoru izpratne par sadarbošanos ar tirgu – ka tirgus ir jāuzklausa un ka ir jāstiprināts tirgus spēlētāju attīstība un globālā konkurētspēja. Finanšu tirgus dalībnieki šādu sadarbību no regulatoriem sagaida vēl izteiktāku, un, manuprāt, regulators varētu just arī profesionālu lepnumu, ka tā segmentā un jurisdikcijā ir spēcīgākie, attīstītākie un modernākie spēlētāji.

Cepuri nost. Bet tā ir institucionālo rīcībpolitikas uzņēmēju pieeja, un tā ir reta parādība.

Piekrītu. Aizstāvības un piesardzīguma standarts tomēr ir noteicošais, un tas ir saprotams. Bankām ir jāspēj izpildīt saistības ne tikai šodien, bet arī visjaunākajā scenārijā.

Latvijas bankas ir sevišķi pamatīgi kapitalizētas.

Protams, mūsu bankas stresa testus ir izturējušas izcili, un vēl nesenā krīzes situācija mums nedraud.

Sākām un arī beigsim ar Baltijas fintech globālu pozicionēšanu. Pērnais gads iezīmējās ar riska kapitāla investīciju kritumu fintech jomā, pirmām kārtām ASV. Bet varbūt tā nav problēma? Varbūt mēs varam piesaistīt sev uzmanību ar kaut kādu savu citādību?

Uz riska kapitālu neattiecas tie ierobežojumi, kurus mēs redzam likumsakarīgi piemērotus banku sektorā un pensiju kapitāla investīcijās. Riska kapitāls lielā mērā ir saistīts ar pārrobežu kustību, un faktiski tas nozīmē tiesības izvēlēties, kurā valstī riska kapitālists ir gatavs savu naudu pazaudēt. Es pasvītroju – riska kapitāls nozīmē gatavību naudu pazaudēt, nevis stabili, mierīgi nopelnīt. Riska kapitāla gadījumā viens supersekmīgais projekts no 100 atsvērs fonda un ieguldītāja veiksmīgu darbību.

Eiropas un sevišķi Latvijas riska kapitāla īpatnība ir tā, ka tas tiek stimulēts no publiskajiem fondiem. Latvijā ir pavisam nedaudzi noturīgi privātā riska kapitāla piemēri, piemēram, New Century Holdings, un lielākā daļa vietējo un reģionālo riska kapitāla fondu izmanto publiskos resursus. Šā publiskā stimula dēļ to nevar uzskatīt par klasisku riska kapitālu. Stimulēšanai iemesli ir dažādi. Superregulētajā banku tirgū, kurā ir ierobežojumi riskantu darījumu veikšanai, naudas ir daudz, bet to nevar ieguldīt. Tāpēc plāns ir stimulēt alternatīvo tirgu. Bet par tendenci es piekrišu – arī šis tirgus īpatnības dēļ 2017. gads Latvijā būs ar pieaugošu līkni. Tāpat kā iepriekšējos gados mums šeit ir dibināti jauni riska kapitāla fondi, pateicoties Eiropas Investīciju fonda līdzfinansējumam un daļēji arī Altum fondam, tā arī tagad mēs redzēsim, ka naudas riska kapitālā šeit kļūst aizvien vairāk. Problēma ir sekojoša – labi un kvalitatīvi ieguldījumu projekti tikpat lielā ātrumā, kā solās pieaugt riska kapitāls, jau nepieaug. Tāpēc vai nu daļa šīs naudas netiks ieguldīta, vai arī salīdzinoši liela tās daļa aizies nesekmīgiem projektiem. Mierinošā ziņa ir tā, ka riska kapitālam ir raksturīgi, ka «izšaut» var arī tādi projekti, par kuriem sākumā lielu cerību nav bijis.

Vai riska kapitāla un fintech jomā es varu atļauties tādu herētisku formulējumu, ka Latvija un Baltija ir laba vieta, kur zaudēt naudu?

(Smejas.) Šis formulējums man ļoti patīk. Īstenībā to varētu likt par vienu no riska kapitāla devīzēm.

Es to domāju bez ironijas.

Protams. Jums ir taisnība, jo riska kapitāls tiek definēts kā augsta riska ieguldījumi, kuros naudas pazaudēšana ir vairāk nekā reāla. Tā ir pastāvīga, un ar to ieguldītājam ir jāreķinās. Izvēle ir starp tiem naudas ieguldīšanas (lasi – zaudēšanas) veidiem, kas rada pat ja ne tiešu, tad vismaz atvasinātu labumu. Ja ne peļņu, tad vismaz apgrozījumu. Latvijas ieguldītājiem šī varētu būt ļoti svarīga definīcija un motīvs – zaudēt naudu Latvijā! Jo tā pa īstam jau tā nauda nepazudīs; tā kaut kur aizķersies un šādi vai tādi te paliks.

Jūs formulējāt svarīgu fenomenu – ka publiskais sektors īstenībā ir ļoti piemērots riska kapitālists.

Ja skatāties no valsts budžeta izdevumu pozīcijas lielākā plānojuma perspektīvā, tad jums lielā mērā ir taisnība. Jo politiski jau ir izvēle, vai radīt mikrouzņēmumu un «simtlatnieku» programmas, vai mērķtiecīgas un plānveida riska kapitāla programmas, kāds princips ir Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likums. Tas ir labs piemērs valsts atbalstam, nevis vienkārši iedodot mazkvalificētiem cilvēkiem naudu, lai viņi varētu iztikt un izdzīvot, bet iedot projektiem, kuros jau ir gana liela privātā nauda un risks – vismaz 30 tūkst. eiro, un tāpēc šie ieguldījumi paredzami būs orientēti uz peļņu, ne patēriņu. Otrs šā likuma sagādātā atbalsta labums ir kvalifikācijas prasības – ka atbalstāmajos projektos ir jābūt iesaistītajiem ar maģistra un doktora grādiem. Skaidrs, ka realitātē tādu nav daudz, un, ja skatāties uz globāli sekmīgākajiem riska ieguldījumiem, tad lielā mērā tos veido no universitātēm izkritušie, ne tās pabeigušie. Tomēr šis fakts jau neliedz viņiem pieņemt darbā kvalificētos un izglītotos inženierus u.c. Ar visiem šiem nosacījumiem valsts no vienas puses liek saprast, ka atbalstāmo projektu būs maz, bet no otras puses tas tomēr ir programmatisks stimuls, un tas ir labs. Valsts pasaka – uzņēmumiem ar šādiem visai progresīviem kritērijiem mēs esam gatavi dot naudu tāpat. Un tas ir daudz labāks stimuls, nekā izdalīt naudu vienkārši sociālā stāvokļa uzlabošanai un patēriņam.